

**ПІДСТАВИ ДЛЯ РОЗІРВАННЯ
ДОГОВОРУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

**GROUNDS FOR TERMINATION
OF THE AGREEMENT UNDER THE CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE**

**Чабан О.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівський торговельно-економічний університет**

**Ратушна Б.П., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права
Львівський національний аграрний університет**

У статті досліджуються підстави для розірвання договору. Визначається юридичне значення розірвання договору як спосіб захисту цивільного права та інтересу. Обґрунтовується, що односторонню відмову від договору у разі порушення його умов другою стороною можна розглядати як самозахист порушеного цивільного права. Право на односторонню відмову від договору особа може мати незалежно від його порушення другою стороною у разі, якщо це передбачено договором або законом.

Підставами для розірвання договору є договір (згода сторін), рішення суду, одностороння відмова від договору у повному обсязі, інші підстави, встановлені договором або законом.

Аналізується розірвання договору за взаємною згодою сторін, порядок оформлення розірвання договору на цій підставі. Домовленість про розірвання договору оформляється окремим двостороннім правочином або є складовою частиною договору, що розривається. Якщо договір укладений за участю третьої особи, яка скористалася своїм правом, сторони не можуть розірвати договір без згоди цієї особи, якщо інше не встановлено договором або законом.

Визначаються критерії істотності порушення договору, що дає можливість стороні звернутися до суду з вимогою про розірвання договору. Таке суб'єктивне право може бути реалізоване стороною незалежно від дотримання процедури позасудового врегулювання спору.

Відмова від договору розглядається як односторонній правочин. У випадках, передбачених законом або договором, відмова від договору може бути взаємною та односторонньою. Сторона може відмовитися від договору у разі невиконання умов договору другою стороною або незалежно від порушення умов договору. Закон надає сторонам договору право відмовитися від нього, коли договір повністю виконаний. Здійснити це право вони можуть, коли є пряма вказівка у законі.

Відмову від договору необхідно відрізнити від одностороннього розірвання договору. Критеріями розмежування права на односторонню відмову від договору та права на розірвання договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених законом, на нашу думку, є невиконання або неналежне виконання умов договору другою стороною.

Досліджується дострокове розірвання договору на вимогу однієї зі сторін та одностороннє розірвання договору після виконання договору. У випадках, передбачених законом або договором, розірвання договору може відбуватися на стадії виконання договору (дострокове розірвання) та після виконання договору.

Ключові слова: договір, односторонній правочин, рішення суду, істотне порушення договору, розірвання договору, відмова від договору, підстави для розірвання договору.

The article examines the grounds for termination of the contract. The legal significance of the termination of the contract as a way to protect civil rights and interests is determined. It is substantiated that unilateral withdrawal from the contract in case of violation of its terms by the other party can be considered as self-defense of the violated civil law. A person may have the right to unilaterally withdraw from the contract, regardless of its violation by the other party, if it is provided by the contract or the law.

The grounds for termination of the contract are the contract (agreement of the parties), court decision, unilateral waiver of the contract in full, other grounds established by the contract or law.

The termination of the contract by mutual consent of the parties is analyzed, the procedure for terminating the contract on this basis. The agreement on termination of the contract is made out by the separate bilateral transaction or is an integral part of the terminated contract. If the contract is concluded with the participation of a third party who has exercised his right, the parties may not terminate the contract without the consent of this person, unless otherwise provided by contract or law.

The criteria for the materiality of the breach of contract are determined, which allows the party to apply to the court with a request to terminate the contract. Such a subjective right can be exercised by a party regardless of the out-of-court settlement procedure.

Withdrawal from the contract is considered as a unilateral transaction. In cases provided by law or contract, the withdrawal from the contract may be mutual and unilateral. The party may withdraw from the contract in case of non-compliance with the terms of the contract by the other party or regardless of the breach of contract. The law gives the parties to the contract the right to withdraw from it when the contract is fully performed. They can exercise this right when there is a direct instruction in the law.

The waiver of the contract must be distinguished from the unilateral termination of the contract. The criteria for distinguishing between the right to unilateral withdrawal from the contract and the right to terminate the contract unilaterally, in cases provided by law, in our opinion, is non-performance or improper performance of the contract by the other party.

Early termination of the contract at the request of one of the parties and unilateral termination of the contract after the contract is investigated. In cases provided by law or the contract, the termination of the contract may occur at the stage of performance of the contract (early termination) and after the performance of the contract.

Key words: contract, unilateral transaction, court decision, significant breach of contract, termination of contract, waiver of contract, grounds for termination of the contract.

Постановка проблеми. Припинення правовідношення, яке виникло на підставі договору, є одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів. Припинення договору може відбуватися на різних підставах, однією з яких є розірвання договору. Водночас цивільним законодавством встановлені конкретні підстави для розірвання

договору, які в науковій літературі тлумачаться по-різному. Найбільш дискусійними питаннями є правова характеристика відмови від договору у повному обсязі та розірвання договору в односторонньому порядку, тому що досить часто їх ототожнюють або розмежовують за правовими наслідками. Правильне розуміння підстав для розірвання

договору важливе не тільки для договірної практики, а й для правозастосовної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підстави, правові наслідки, форма розірвання договору, розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин досліджувалося вченими вже неодноразово. Над такими питаннями працювали О. Дзера, Р. Майданик, Є. Бернад, О. Бобошко, Р. Панькевич, А. Святошнюк, В. Примак тощо. Для дослідження та обговорення залишилися відкритими питання односторонньої відмови від договору та розірвання договору на вимогу однієї зі сторін, одностороннє розірвання договору після виконання договору, взаємна відмова сторін від договору після припинення договору.

Мета статті. Метою цього дослідження є визначення та характеристика підстав для розірвання цивільно-правового договору.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [1] (далі – ЦК України) визначає загальні підстави для розірвання договору, а норми щодо окремих видів договорів конкретизують такі підстави, зокрема щодо відмови від договору у повному обсязі та розірвання договору в односторонньому порядку. Правовим наслідком розірвання договору є припинення зобов'язання. Останнє розглядається цивільним законодавством як один зі способів захисту цивільних прав та інтересів судом (п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Водночас у випадках, встановлених договором або законом, правовим наслідком порушення зобов'язання є припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання або розірвання договору (п. 1 ч. 1 ст. 611 ЦК України). Відповідно, юридичне значення розірвання договору полягає у тому, що це є спосіб захисту цивільного права та інтересу. Також у науковій літературі відмову від договору розглядають як самозахист порушеного цивільного права. Так, А. Святошнюк стверджує, що відмова від договору за своєю природою в одних випадках може розглядатися як захід оперативного впливу, який суб'єкт договірних правовідносин може застосувати без звернення до компетентних органів, тобто як захід самозахисту. В інших випадках (коли відбувається взаємна відмова сторін від договору шляхом укладення правозмінюючого або правоприпиняючого правочину) відмова від договору буде одним із засобів зміни або розірвання договірних зобов'язань [2, с. 245]. Як відомо, за цивільним законодавством у разі порушення цивільного права або протиправних посягань особа має право на самозахист цивільних прав. Тому саме одностороння відмова від договору у разі порушення його умов другою стороною є самозахистом порушеного цивільного права. Однак у випадках, передбачених договором або законом, право на односторонню відмову від договору особа може мати незалежно від його порушення другою стороною. Наприклад, таке право на відмову має наймач за договором найму житла. У ч. 1 ст. 825 ЦК України вказується, що наймач житла має право у будь-який час відмовитися від договору найму. При цьому має бути дотримана умова щодо письмового повідомлення про це наймодавця за три місяці. Відмова від договору у разі відсутності порушення зобов'язання, що виникло з договору, також є підставою для розірвання договору, однак це не можна оцінювати як самозахист цивільного права, оскільки немає порушення цивільного права чи протиправного посягання.

На думку А. Святошнюк, підставами зміни або розірвання цивільно-правового договору слід вважати юридичний факт чи їх сукупність, тобто життєву обставину або сукупність обставин, з якими норми цивільного права пов'язують зміну або розірвання договору [2, с. 243]. Як зазначає О. Бобошко, дії щодо розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин за своєю юридичною природою є правочиним, до якого застосовуються загальні правила про вчинення правочину [3, с. 13]. У цивільному

законодавстві передбачені підстави виникнення цивільних прав та обов'язків (ст. 11 ЦК України), а також підстави припинення зобов'язання (ст. 598 ЦК України). Статтею 651 ЦК України визначені підстави для розірвання договору: 1) договір (згода сторін); 2) рішення суду; 3) одностороння відмова від договору у повному обсязі; 4) інші підстави, встановлені договором або законом.

Якщо інше не встановлено договором або законом, розірвання договору допускається за взаємною згодою. Така взаємна згода сторін є домовленістю, спрямованою на припинення цивільних прав та обов'язків. За правовою характеристикою ця домовленість є двостороннім правочиним. Практичне значення має правильне оформлення взаємної згоди сторін для розірвання договору. При цьому треба керуватися нормою ст. 654 ЦК України, згідно з якою правочин про розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що розривається, якщо інше не передбачено договором, законом, звичаями ділового обороту. Прикладом домовленості сторін про розірвання договору за ч. 1 ст. 651 ЦК України є право сторін договору купівлі-продажу домовитися, що одна сторона придбає в іншій стороні право розірвати цей договір в односторонньому порядку (ч. 1 ст. 658-1 ЦК України). Це означає, що право на розірвання договору визначено як одна з умов договору купівлі-продажу, і в такому разі непотрібно ці правовідносини оформляти окремим договором. Отже, домовленість про розірвання договору оформляється окремим двостороннім правочиним або є складовою частиною договору, що розривається.

В окремих випадках не досить для розірвання договору за участю третьої особи досягнення взаємної згоди тільки сторін договору (наприклад, страховика та страхувальника за договором страхування, управителя та установника управління за договором управління майном, відчужувача та набувача за договором довічного утримання тощо), необхідна згода третьої особи. Так, у ч. 3 ст. 636 ЦК України встановлено, що з моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом.

Другою підставою для розірвання договору є рішення суду. За ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною. Слушною є думка О. Дзери, що існування такого правила свідчить про несправедливість правової норми, яка безпідставно відмовляє особі у захисті неістотно порушеного права [4, с. 280]. Критерії істотності порушення умов договору неодноразово досліджувалися у науковій літературі [4; 5; 6; 7], а також напрацьовані усталеною судовою практикою Верховного Суду України [8]. Термін «істотне порушення договору» вживається у нормах, що регулюють окремі види договірних зобов'язань. Приміром, ст. 872 ЦК України називається «Права замовника у разі істотного порушення підрядником договору побутового підряду», у ч. 2 ст. 678 ЦК України застосовується термін «істотне порушення вимог щодо якості товару». Важливим є те, що істотне порушення умов договору підрядником за договором побутового підряду або продавцем за договором купівлі-продажу може бути підставою вимагати розірвання договору або заміни товару.

Виходячи зі змісту абз. 2 ч. 2 ст. 651 ЦК України, на нашу думку, критеріями істотного порушення договору однією зі сторін є: факт порушення договору незалежно від вини; наявність шкоди; співвідношення того, на що розраховувала сторона, укладаючи договір, та що реально отримала. Як зазначено у Постанові Верховного Суду від 12 лютого 2019 року у справі № 914/2649/17, здійснити своє суб'єктивне право на розірвання договору через пряму вказівку, що міститься у ч. 2 ст. 651 ЦК України, сторона договору може незалежно від застосовування процедури позасудового врегулювання спору [9].

Третьою підставою розірвання договору є одностороння відмова від договору у повному обсязі, якщо це передбачено договором або законом. Відмова від договору на вимогу однієї зі сторін за правовою характеристикою є одностороннім правочином, волевиявленням однієї особи, що спрямоване на припинення прав та обов'язків за договором. Наприклад, праволоділець або користувач за безстроковим договором комерційної концесії має право на односторонню відмову від договору, повідомивши про це другу сторону не менш як за шість місяців, якщо більш тривалий строк не встановлений договором (ч. 1 ст. 1126 ЦК України). За договором транспортного експедирування клієнт або експедитор має право відмовитися від договору, попередивши про це другу сторону в розумний строк (реч. 1 ч. 1 ст. 935 ЦК України). У наведених прикладах кожна зі сторін договору може відмовитися від договору незалежно від порушення умов договору другою стороною. В окремих випадках закон передбачає не тільки обов'язок повідомити другу сторону про відмову від договору, але й отримати на це згоду від неї. Це підтверджується загальною нормою, що міститься у ч. 2 ст. 214 ЦК України: особи, які вчинили дво- або багатосторонній правочин, мають право за взаємною згодою сторін відмовитися від нього. Наведемо приклад щодо конкретного виду договору. Так, страховик не має права відмовитися від договору особистого страхування без згоди на це страхувальника, який не допускає порушення договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Згідно з ч. 1 ст. 615 ЦК України, у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. Відповідно до ч. 1 ст. 782 ЦК України наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд. Якщо страхувальник прострочив внесення страхового платежу і не сплатив його протягом десяти робочих днів з пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу, страховик може відмовитися від договору страхування, якщо інше не встановлено договором. У таких випадках реалізація суб'єктивного цивільного права (права на відмову від договору) спрямована на припинення виконання свого обов'язку та захист порушених цивільних прав.

Згідно з ч. 2 ст. 214 ЦК України, особи, які вчинили дво- або багатосторонній правочин, мають право за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом, відмовитися від нього, навіть і в тому разі, якщо його умови повністю ними виконані. Виконання зобов'язання є підставою припинення договору. Закон надає сторонам договору право відмовитися від нього, коли договір виконаний. Здійснити це право вони можуть, коли є пряма вказівка у законі.

Відмову від договору, якщо це передбачено договором або законом, необхідно відрізнити від одностороннього розірвання договору. Наприклад, ст. 782 ЦК України передбачає право наймодавця відмовитися від договору найму, ст. 783 ЦК України регулює розірвання договору найму на вимогу наймодавця, а ст. 784 ЦК України містить норми щодо розірвання договору найму на вимогу наймача. Відмова учасника від договору або розірвання договору на вимогу одного з учасників є підставою припинення договору простого товариства (п. 4 ч. 1 ст. 1141 ЦК України). Які ж критерії використовує законодавець у визначенні права на односторонню відмову від договору та права на розірвання договору на вимогу однієї зі сторін? На нашу думку, важливим є те, що здійснення права на односторонню відмову від договору, яка передбачена договором або законом, має наслідком припинення виконання свого обов'язку у зв'язку з невиконанням умов договору другою стороною. Так, за ст. 782 ЦК України наймодавець може

реалізувати своє право на відмову від договору, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд. Звідси: наймач уже три місяці підряд не виконує свого обов'язку, у зв'язку з цим наймодавець хоче припинити правовідносини найму, а саме виконання свого обов'язку надати майно у користування та вимагати повернення речі. Право ж на розірвання договору в односторонньому порядку здійснюється у разі неналежного виконання другою стороною умов договору. Закон передбачає розірвання договору найму на вимогу наймодавця, якщо наймач користується річчю всупереч договору або признання речі, наймач без дозволу наймодавця передає річ у користування іншій особі або наймач своєю недбалою поведінкою створює загрозу пошкодження речі. Але у разі неналежного виконання умов договору найму наймач виконує істотні умови договору, зокрема справно сплачує плату за користування майном. Тому критеріями розмежування права на односторонню відмову від договору та права на розірвання договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених законом, на нашу думку, є невиконання або неналежне виконання умов договору другою стороною.

Також необхідно дослідити питання дострокового розірвання договору на вимогу однієї зі сторін та одностороннє розірвання договору після виконання договору. Обидва права на розірвання договору здійснюються у випадках, передбачених законом або договором. Наведені вище приклади реалізації права на одностороннє розірвання договору передбачають дострокове припинення договору. Право ж на одностороннє розірвання договору після виконання договору визначено, наприклад, ст. 727 ЦК України. Зокрема, таке право має дарувальник за договором дарування. Законом встановлено, що дарувальник може реалізувати своє право на одностороннє розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна у разі умисного вчинення обдаровуваним кримінального правопорушення проти здоров'я, життя, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Також дарувальник має право вимагати розірвання договору у разі створення обдаровуваним загрози безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність. І третя умова, за якої дарувальник може здійснити право на розірвання договору, передбачене законом, – дарунок, який становить культурну цінність, що може бути знищений або істотно пошкоджений внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до нього. У нормах коментованої статті не вказується, що право вимагати розірвання договору дарувальник має після розірвання договору. Однак це впливає із суті договору дарування, тому що право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття. Якщо ж обдаровуваний продав дарунок або подарував чи обміняв, то дарувальник не має права вимагати розірвання договору дарування. Адже у ч. 4 ст. 727 ЦК України зазначено, що дарунок має бути збереженим на момент пред'явлення вимоги дарувальником про розірвання договору дарування. Під збереженим дарунком необхідно розуміти наявність у обдаровуваного речі і фактично, і юридично.

Висновки. Підстави для розірвання договору визначаються законом або договором. За наявністю чи відсутністю згоди сторін договору розірвання договору поділяється на взаємне та одностороннє. Розірвання договору може відбуватися на стадії виконання договору (дострокове розірвання) та після виконання договору. Підставами для розірвання договору є взаємна згода сторін (договір); односторонній правочин (розірвання договору на вимогу однієї сторони, одностороння відмова від договору у повному обсязі); рішення суду. У випадках, передбачених законом або договором, відмова від договору може бути за згодою сторін та одностороння. Право на відмову виникає у разі порушення договору другою

стороною або незалежно від порушення договору другою стороною. Розірвання договору в односторонньому порядку необхідно відрізнити від односторонньої відмови від договору. Останнє суб'єктивне цивільне право

одна зі сторін має у разі невиконання умов договору другою стороною. Право ж вимагати розірвання договору може реалізувати одна зі сторін, якщо друга сторона неналежно виконує умови договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.02.2021).
2. Святошнюк А.Л. Підстави для зміни або розірвання цивільно-правового договору за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2012. Вип. 20. Част. II. Т. 1. С. 243–246. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13524/1> (дата звернення: 09.12.2020).
3. Бобошко О.О. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 20 с.
4. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. Вид. 5-те, стереотипне. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1176 с.
5. Макарчук Л.В. Критерії істотності порушення договору як підстави його розірвання. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 201–205. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2020).
6. Весна Н.О. Істотне порушення договору як підстава його розірвання в міжнародному та зарубіжному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2016. Вип. 38, т. 1. С. 76–79. URL: <https://www.google.com/search?> (дата звернення: 17.12.2020).
7. Примак В. Розірвання договору як спосіб цивільно-правового захисту в кризових умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 43–49. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/5/8.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).
8. Критерії істотності порушення умов договору як підстави дострокового розірвання договору на вимогу сторони. *Блог Адвоката Морозова : вебсайт*. URL: https://advokat-morozov.blogspot.com/2020/06/blog-post_30.html (дата звернення 29.01.2021).
9. Постанова від 12 лютого 2019 р. у справі № 914/2649/17 (провадження № 12-216rc18) / Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958104> (дата звернення: 22.10.2020).